

УДК 94:[061.1:364.4-053.2](477).1924/1936

Л.В. Олянич

СУСПІЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ДРУЗІ ДІТЕЙ»

Стаття присвячена дослідженню суспільно-організаційної та соціально-профілактичної діяльності товариства «Друзі дітей». Велика увага приділяється визначенню форм та методів залучення суспільства для боротьби з безпритульністю, культурно-просвітницькій роботі серед громадськості, висвітленню програми дій товариства «Друзі дітей». Авторка доводить, що товариство займалося як радикальними методами, тобто «підбиранням» дітей з вулиці, так і агітаційно-просвітницькою діяльністю.

Ключові слова: безпритульність, безпритульні діти, громадськість, суспільно-організаційна робота, соціально-профілактична діяльність.

Статья посвящена исследованию общественно-организационной и социально-профилактической деятельности общества «Друзья детей». Большое внимание уделяется определению форм и методов привлечения общества для борьбы с беспризорностью, культурно-просветительской работе среди общественности, освещению программы действий общества «Друзья детей». Автор доказывает, что общество занималось как радикальными методами, то есть «подбором» детей с улицы, так и агитационно-просветительской деятельностью.

Ключевые слова: беспризорность, беспризорные дети, общественность, общественно-организационная работа, социально-профилактическая деятельность.

Article is devoted to the study of social and organizational and social-prevention activities association "Friends of Children." Much attention is paid to the definition of forms and methods of public involvement to combat homelessness, cultural and educational work among the public, coverage of the Programme of Action Society "Friends of Children." The author argues that the company was engaged in a radical methods, that is "pulling" children of the street, and promotional and educational activities.

Key words: homelessness, street children, community, social and organizational work of social and preventive activities.

Метою¹⁸ **статті** є вивчення досвіду роботи громадських організацій для боротьби з дитячою безпритульністю в Україні 1920-1930-х рр.

Проблема статті. Висвітлення суспільно-організаційної та соціально-профілактичної діяльності громадських організацій з подолання дитячої безпритульності у період 1920-1930-х

років є важливим кроком на шляху подолання дитячої безпритульності.

Проаналізовано статистичні та архівні дані, періодичні видання 1920-х рр., а також сучасні дослідження.

Виклад основного матеріалу. В Україні у 20-ті роки ХХ ст. відбувалося розгортання специфічного руху громадськості, спрямованого на боротьбу з дитячою безпритульністю

та бездоглядністю. Ідея створення осередків «Друзі дітей» належала державним культурно-освітнім установам, але їх реалізація набула громадсько-організаційних форм, які виникали на місцях – на підприємствах, в установах. Осередки, з'являючись за ініціативи різних соціально-професійних груп суспільства, стали виразниками їх громадської самореалізації. Протягом року, починаючи з жовтня 1924 р. і до заснування Оргбюро «Друзі дітей» при ЦКДД у жовтні 1925 р., кількість осередків збільшилася у 5 разів, а їх членів у три рази [6, Ф. 264, Оп. 1, Спр. 10, Арк. 65]. Таке зростання є доказом активності і безпосередньої діяльності самих осередків, поширення ними ідеї формування громадських об'єднань, залучення до них міського і сільського населення.

Суспільно-інтегруючу, культурно-просвітницьку та агітаційно-пропагандистську роль відігравав журнал «Друзі дітей», особливо на стадії організаційного оформлення товариства. На його сторінках друкувалися статті відомих учених, звернення громадських та державних діячів, матеріали про досвід роботи осередків. Зокрема, в резолюції Вінницької міської конференції осередків «Друзі дітей», яка відбулася 23 січня 1925 р. та була опублікована, підкреслювалася необхідність «поширеної пропагандистської роботи» з метою «...охоплення цим рухом всієї радянської громадськості» [1, с. 49]. Термін «рух», використаний в резолюції, означав не лише масове створення осередків, а також підкреслював історичний факт участі громадськості в боротьбі з дитячою безпритульністю. «Щоб зколюнути громадську думку Запоріжжя, – наголошувалося в одній з публікацій журналу «Друг дітей», – осередком Робосу буде днями прочитано у центрі міста та на заводах низка доповідей і лекцій на теми про форми боротьби з безпритульністю, про життя безпритульних, про необхідність сприяння усіх осередків для випрацювання загального плану» [1, с. 51]. Згадані форми суспільно-організаційної діяльності віддзеркалювали «агітаційну роботу» осередків, яка здійснювалася шляхом виголошення доповідей, лекцій. Вони, як свідчать дописи диткорів [2], передували організаційному оформленню осередків на підприємствах та в установах. «Для більш широкої агітації і залучення до осередків Друзі дітей, – інформував диткор І. Глузман з Мелітополя, – агітсекцією була випущена світлова газета, яка має матеріал, що висвітлює історію виникнення безпритульності і заходи, застосовані державою для її ліквідації з фотографічними світлинами» [2, с. 41]. Отже, судячи з кореспонденції, осередок мав агітсекцію, тобто відповідну структуру. Вона діяла у 1926 р., а згодом в округах та районах «популяризацією ідей» боротьби з безпритульністю дітей займалися виконавчі бюро товариства «Друзі дітей».

Товариство, будучи громадським об'єднанням, виконувало тоді важливу суспільно-організуючу функцію, залучаючи до справи

ліквідації безпритульності дітей трудові колективи промислових підприємств, службовців державних установ, науково-педагогічну інтелігенцію, освітян. Спостерігалася тенденція «педагогізації» дорослого населення, тобто актуалізації їхніх соціальних обов'язків шляхом «педпропаганди». Ідеологізація стосувалася лише стаціонарних установ соціального виховання та школи, а не осередків товариства «Друзі дітей», які займалися конкретними соціальними проблемами. Другий період, котрий розпочався наприкінці 1929 р., характеризувався змінами деяких форм та принципів пропаганди, виокремленням пріоритетів політико-ідеологічного впливу та комуністичного виховання, що відволікало громадську організацію від її нагальних справ, особливо в роки голодомору та поширення масової дитячої безпритульності.

Інструктори товариства «Друзі дітей» розповсюдили в осередках «Десять заповідей друга дітей», тобто своєрідну програму дій. Серед них не було жодного політико-ідеологічного закликів. Документ мав агітаційне спрямування:

«1. Бери активну участь в роботі товариства «Друзі Дітей». Товариство допомагає державі боротися з безпритульністю та бездоглядністю – своєю участю ти збільшуєш допомогу.

2. Беручи участь у роботі товариства, втягуй у цю роботу й свого товариша. Більш учасників у складі товариства – швидше знищимо бездоглядність та безпритульність.

3. Виявляй сиріт та півсиріт, знайди їм відповідного опікуна, особливо на селі – цим зменшуєш джерело безпритульних.

4. Стеж за тим, щоб опікуни не експлуатували підопічних та не переводили їхнього майна – ти цим зменшуєш безпритульність.

5. Бери участь у постачанні учням гарячих сніданків, одягу, взуття та канцприладдя – цим ти допоможеш їм акуратно відвідувати школу.

6. Сприяй своєю активною роботою організації дитмайдана, дитсадка, ясел тощо – цим ти допоможеш оздоровити найхворіше бідняцьке дитинство.

7. Залучай батьків та організації до участі в оздоровній роботі – ця участь дасть змогу збільшити допомогу найбіднішим дітям.

8. Бери посильну участь в організації майстерень для бездоглядних та в улаштуванні їх на роботу – це дасть змогу вщепити бездоглядним трудові навички.

9. Висвітлюй роботу товариства в пресі, особливо в журналі «Друг Дітей» – цим ти допоможеш виявити досягнення та хиби товариства ДД, його окремих відділів, осередків тощо.

10. Передплачуй та поширюй передплату журналу «Друг Дітей» – цим ти допоможеш членам товариства ДД обмінюватися досвідом роботи в журналі та збільшити його тираж» [4, с. 87–88].

Агітаційна робота відбувалася не лише в установах та на підприємствах, а також безпосередньо серед батьків, щоб унеможливити бездоглядність, відтак і безпритульність. Для впливу на батьків використовували так звані «показові суди» або «агітсуди». Їх влаштовували в клубах, сільбуддах, в осередках, залучаючи якомога більше населення, розглядаючи справу знущання опікуна над дитиною-сиротою. Зазвичай «агітсуди» мали форму публічної лекції, висвітлюючи у такий спосіб питання соціально-правової охорони дітей. Якщо розглядали конкретну справу, то функції громадського обвинувача виконували представники товариства «Друзі дітей». До засобів впливу на батьків належали педагогічні консультації з питань виховної роботи.

Надзвичайно важливу суспільно-організаційну функцію виконували осередки товариства «Друзі дітей», залучаючи широку громадськість до участі в боротьбі з дитячою безпритульністю, здійснюючи інтегруючу, культурно-просвітницьку та агітаційно-пропагандистську діяльність. При районних та окружних правліннях товариств діяли організаційна та агітаційна комісії: перша забезпечувала зв'язок управлінської ланки з осередками, створювала їх на підприємствах та в установах, контролювала та інструктувала їх роботу, а інша вживала заходів щодо кількісного зростання членів товариства, розповсюджуючи його основні ідеї та принципи через лекції, наукові доповіді, агітвечірки, пресу, семінари, підготовку робкорів та диткорів. Агітаційно-пропагандистська діяльність профспілок та комсомолу, які вважалися також громадськими організаціями, вирізнялися від агітаційно-просвітницької роботи осередків «Друзі дітей». Якщо профспілки та комсомол виконували політико-ідеологічні функції, то осередки популяризували ідею створення громадських форм соціальної допомоги безпритульним дітям, тобто зверталися до суспільства. У 20-х рр. агітаційно-просвітницька діяльність товариства не мала виразних ознак ідеологізації, а протягом першої половини 30-х рр. принципи комуністичного виховання стали одним із його статутних положень.

Оперативно-профілактична робота товариства вирізнялася рівнем ефективності, але загалом вона стримувала розвиток безпритульності дітей, унеможливаючи її поширення, тобто, опікуючись наданням матеріальної допомоги її різновіковим категоріям в містах і селах. Розмір соціального забезпечення на окремо взяту дитину був мізерним, але громадське об'єднання підтримувало малозабезпечених дітей. Наприклад, починаючи з жовтня 1929 р., коштом Харківського окружного товариства «Друзі дітей» відбувалося забезпечення учнів 75 шкіл міста гарячими сніданками безкоштовно, хоча вартість одного сніданку становила 18 коп., а на місяць 4 крб. 32 коп. [5, с. 12]. «Оздоровча кампанія», термін характерний для того періоду,

означав елементарне одноразове харчування дітей, яке, судячи з кошторису, не забезпечувало того рівня калорійності, щоб можна було говорити про справжнє оздоровлення. Так, у 1929 р. «оздоровчою кампанією» лише в містах вдалося охопити близько 82 тис. дітей, що становило 8% до потреб [3, с. 12]. Гарячими сніданками було забезпечено учнів 3600 шкіл України, що становило 66% їх загальної кількості в містах [3, с. 12–13].

Агітаційно-пропагандистська та суспільно-організуєча діяльність товариства «Друзі дітей» вирізнялася двома періодами: протягом першого (1924-1929 рр.) агітація і пропаганда сприяла масовому створенню осередків, поширенню самої ідеї соціальної допомоги дітям, організації боротьби з дитячою безпритульністю, уникаючи ідеологізації роботи, а протягом другого, котрий розпочався наприкінці 1929 р., змінилася мета, завдання, форми і принципи пропаганди, посилювався політико-ідеологічний вплив на громадське об'єднання.

Спільно з державними установами оперативно-профілактичну роботу виконувало товариство «Друзі дітей», займаючись «підбиранням» дітей з вулиці, тобто боротьбою з так званою «вуличною безпритульністю», влаштовувало «облави» на залізницях, виявляло місця постійного скупчення безпритульних дітей, направляло їх до прийомників-розподільників, колоній, дитбудинків, ясель. Вилучення безпритульних дітей з вулиці належало до радикальних форм, викликаних загрозливою соціальною та епідеміологічною ситуацією, рівнем дитячої безпритульності, тому держава та громадська організація застосовували конкретні заходи: влаштовували трудові сільсько-господарські колонії, розшукували батьків та повертали до них дітей, створювали робочі місця на підприємствах для переростків дитбудинків, відкривали спеціальні майстерні, засновували дитбудинки, дитмайданчики, ясля, використовували працю безпритульних на громадських роботах. Для координації роботи при товариствах діяла оперативно-шефська комісія, функції якої були передбачені «Положенням про організацію комісій при правліннях товариства «Друзі дітей». Вона переймалася роботою опікунських рад, організувала дитустанови, забезпечувала дітей одягом, взуттям, влаштовувала підлітків на роботу, наглядала за дотриманням їхніх прав, тобто виконувала необхідну соціальну функцію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Історичний досвід функціонування громадських форм боротьби з дитячою безпритульністю у 20-30-х рр. в УСРР, враховуючи актуальність проблеми, має важливе прикладне значення, крім суто наукових моментів. Досвід роботи Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» показує першочерговість застосування соціально-профілактичних заходів, спрямованих на ліквідацію соціально-економічних причин масової безпритульності

дітей, унеможливлення асоціальної динаміки переростання бездоглядності в безпритульність, яка стає генеруючим середовищем для підліткової злочинності. Відродження ідеї створення на підприємствах та в установах товариств соціальної допомоги дітям є актуальним, яке потребує державницької позиції та підтримки громадськості. Товариство керувалося комплексним підходом до вирішення проблеми дитячої безпритульності, тому що обмеження проблеми лише наданням притулку бездомним дітям, не вирішить її суперечливих складових, позаяк дитяча безпритульність явище системне. Оперативно-організаційні заходи без одночасного застосування соціально-профілактичних не усунуть походження феномену суспільного розвитку - масової безпритульності дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Друзья детей и их работа // Друг детей. – 1925. – № 2.
2. Нормальный устав общества «Друг детей». – М.: Изд-во Деткомиссии при ВЦИК, 1927. – 16 с.
3. Порадник для активу товариства «Друзі дітей» / Склав Р. М. Мітельман. – Х., 1929. – 94 с.
4. Осередки ДД й оздоровлення дитинства // Друг дітей. – 1930. – № 20.
5. Що нам пишуть // Друг дітей. – 1930. – № 22.
6. ЦДАВО України.